

veytir (Riyad 1976), *Baibars The First* (London 1978) adıyla başka bir eser de kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Abdüzzâhir, *er-Rauzü'z-zâhir fî streti'l-Melikiz-Zâhir* (nşr. Abdülaziz el-Huveytir), Riyad 1396/1976, s. 9-13, 29-39, ayrıca bk. İndeks; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fî aḥbârî'l-beşer*, İstanbul 1286, III, 208 vd.; Makrîzî, *Kitâbü's-Sûlûk*, I, 435-639; İbn Tağrıberdî, *en-Nücmü'z-zâhire*, VII, 101 vd., 175-258; G. Wiet, *L'Egypte Arabe*, Paris 1926, s. 431 vd.; a.mlf., "Baybars I", *EI*² (İng.), I, 1124-1126; Saïd Abdülfettâh Aşûr, *ez-Zâhir Bâybârs*, Kahire 1963; a.mlf., *el-Hareketü's-saltıbiyye*, Kahire 1986, II, 1084-1085, 1092, 1130-1131; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maḥtûḫâti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1975, I, 120; Abdul-Aziz Khawaiter, *Baibars The First: His Endeavours and Achievements*, London 1978; Robert Irwin, *The Middle East in the Middle Ages, the Early Mamluk Sultanate 1250-1382*, Kent 1986, s. 37-61; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 264-296; Kâzım Yaşar Kopraman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517) Mısır'da Memlûk Devleti'nin Kuruluşu", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, VI, 455-466; Abdülkâdir el-Mağribî, "el-Melikü'z-Zâhir Bâybârs", *MMLADm*, XII/3-4 (1946), s. 137-140; XII/5-6, s. 227-235; XII/7-8, s. 329-337; M. L. Bates, "The Coinage of the Mamlûk Sultan Baybars I: Additions and corrections", *American Numismatic Society Museum Notes*, sy. 22 (1977), s. 161-181; M. R. Broome, "The Silver Coins of Baybars I. Without mint name", a.e., sy. 24 (1979), s. 219-223; Jonathan M. Bloom, "The Mosque of Baybars al-Bunduqdârî in Cairo", *Alsl*, XVIII (1982), s. 45-78; M. Fuad Köprülü, "Baybars I", *İA*, II, 357-363.

KÂZIM YAŞAR KOPRAMAN

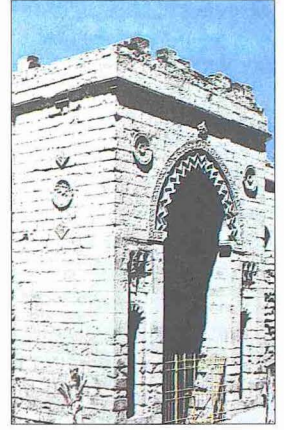
BAYBARS I CAMİİ

**Bahriyye Memlûkleri'nden Sultan
I. Baybars el-Bunduqdârî tarafından
Kahire'de yaptırılan cami.**

Memlûk sultanlarının Kahire'de yaptırdığı camiler arasında günümüze ulaşanların en eskisi olan Baybars Camii, aynı zamanda bânisinin pek çok hayır eseri arasında en büyük ve sanat tarihi bakımından en değerli olanlarından biridir. Surlarla çevrili eski şehrin dışında Hüseyiye adıyla anılan semtte, Baybars'ın gezinti yapmak ve çevgân oynamak için kullandığı Karakuş Meydanı'ndaki bu cami kitâbesinden anlaşıldığına göre 665'te (1267) yapılmaya başlanmış, kaynakların belirttiğine göre 667 (1269) yılında tamamlanmıştır. İnşaat devam ederken 1268 yılında Şam seferine çıkan Baybars, Yafa şehrini Haçlılar'dan alınca kalesini yıkmış ve buradan elde edilen kereste ve mermerleri Kahire'ye göndererek zaferine bir işa-

ret olmak üzere caminin maksûre, mihrap ve kubbesinin inşaatında bu malzemenin kullanılmasını emretmiştir.

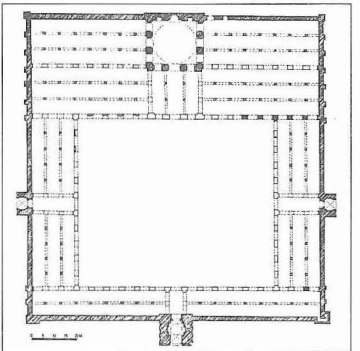
Kenarı 100 m. uzunluğunda kare şeklinde bir yapı olan caminin etrafı 10,96 m. yüksekliğinde kesme taştan surla çevrilidir. Üzerinde yüksekliği 1,30 m. kadar olan ve bugün sadece kible cephesinde örnekleri bulunan süslü mazgalları vardır. Cami bağımsız bir yapı olup dört köşesinde dört kule bulunmaktadır. Bunlardan kible duvarının iki köşesindekiler kare, diğer ikisi ise dikdörtgen şeklindedir. Caminin kuzeydoğu ve güneybatı duvarları dıştan sekizer payanda ile desteklenmiştir. Dış duvarlarında alçı şebekeler ve basamaklı mazgalları bulunan sivri kemerli pencereler mevcuttur. Mihrabın karşısında kuzeybatı duvarının ortasında yer alan cümle kapısı dışa doğru taşan 11,83 m. genişliğinde bir küp biçiminde olup omurga kemerli nişler ve baklava dilimli şekillerle süslenmiştir. Kapı açıklığının iki yanında bugün kaybolmuş olan iki mermer sütun bulunmaktaydı. Bu sütunların sağ ve solunda mukarnaslarla süslü dikdörtgen nişler, bunların üst kısmında kapı kemerinin iki tarafında ise mukarnaslarla süslenmiş üçgen biçiminde kemerli iki niş yer almakta, en üstte bulunan yıldız şeklindeki geçme rozetler içinde "Allah" lafzı ile cephe tezyinatı tamamlanmaktadır. Kapının açıldığı giriş koridoru ise Bâbülfütûh'ta olduğu gibi pendentifler üzerine oturan basık bir kubbeyle örtülmüştür. Bu kapının üzerinde vaktiyle dikdörtgen gövdeli bir minarenin bulunduğu bilinmektedir. Caminin kuzeydoğu ve güneybatı duvarları üzerinde yine dışarı taşıma yaparak

I. Baybars
Camii'nin
cümle
kapısı

inşa edilen ve caminin iç avlusuna açılan iki küçük kapısı daha vardır. Bunların koridorları çapraz kemerlidir. Yan giriş kemerleri biri zikzak, diğeri deniz kabukları biçiminde yapılmıştır. Cami, etrafında revakların bulunduğu takriben kare şeklinde üzeri açık bir sahn ile, kible tarafında altı sıra sütuna oturan kemerlerin taşıdığı ortası kubbeli, iki yanları ise düz ahşap tavanlarla örtülü ibadet mekânından meydana gelmektedir. Mihrabın önündeki ana ibadet mekânı dokuz bölmeli, üçe üç kemer genişliğinde bir açıklık oluşturan bir maksûre ile ayırt edilmiş ve üzeri Baybars'ın emriyle İmam Şâfiî Türbesi'nde olduğu gibi büyük ahşap bir kubbe ile kapatılmışsa da bunun uzun zaman önce yıkılmış olduğu bilinmektedir. Kökü İran'daki Selçuklu mimarisine kadar uzanan mihrap üzerinde dokuz bölmeli kubbe inşası daha sonra Anadolu camilerinde tekrarlanmış ve muhtemelen oradan da Mısır'a geçmiştir. Ana giriş kapısı tarafındaki revaklar iki sıra sütuna, yan taraflarda ise üçer sıra

I. Baybars Camii ve planı - Kahire / Mısır

sütuna oturmuştur. Ancak günümüzde bu sütunlardan birçoğu kaybolduğu gibi revakların üstündeki tavanlar da çökmüştür. Caminin dikkat çekici bir başka özelliği de girişlerden birinde bugün de görülen ve İslâm mimarisinde "ablak" olarak anılan açık-koyu taş sıralarıyla yapılmış taş işçiliğidir. Creswell'e göre bu, daha sonra Kahire'deki mimari eserlerde tipik bir özellik halini alacak olan bir tekniğin bilinen en eski örneğidir. Caminin alçı pencere şebekeleri sivri kemerlerle şekillendirilmiş ve oymalarla kaplı geçmeli arabesk motifleriyle süslenmiştir.

XVI. yüzyılın başlarına kadar ibadet maksadıyla kullanıldıktan sonra harap olmaya yüz tutan ve tamir ettirilemeyen caminin bazı bölümleri bir ara mühimmat deposu olarak kullanılmıştır. Fransız işgalinden sonra ise enkazı satılıp içinde bazı tâdilât yapılarak kale halinde kullanılmış ve bu devrede Sulkowski Kalesi adıyla anılmıştır. Cami Mehmed Ali Paşa zamanında askerî kamp ve sabun imalâthanesi olmuştur. 1816'da mermer direklerinden bazıları ve taşları Ezher Camii'nin Şerâkût revakının ve Kasru'n-Nîl'in yapımında kullanılmıştır. 1882'den sonra İngiliz hâkimiyeti devrinde askerî fırın ve mezbaha olarak kullanıldığından halk arasında "İngiliz mezbahası" adıyla anılmaya başlamıştır. Nihayet 1915'te mezbaha buradan çıkarılmış, 1918 yılında mülkiyeti Mısır Eski Eserler Kurulu'na intikal ederek mihrap ve civarı ile yıkılmaya yüz tutmuş bölümleri tamir ettirilip tekrar cami haline getirilmiştir. Daha sonraki yıllarda caminin bulunduğu Meydânü'z-Zâhir belediye tarafından tanzim edilmiş, bu şekilde meydan bânisinin vakfına uygun hale getirildikten başka bu düzenleme ile Baybars Camii de bütün güzellik ve ihtişamıyla ortaya çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *el-Hıta*, II, 300; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıta'tü't-Tevfîkiyye*, Kahire 1986, V, 10; K. A. C. Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, Oxford 1952-60, II, 155 vd.; Süad Mâhir Muhammed, *Mesâcidü Mısr ve evliyâ'ühe's-şâlihîn*, Kahire 1991/1971, III, 32-37; *Architecture of the Islamic World* (ed. George Michell), London 1984, s. 118, 129, 225-226; R. B. Parker v.dğr., *Islamic Monuments in Cairo-A Practical Guide*, Kahire 1985, s. 271-272; D. Behrens-Abouseif, *The Minarets of Cairo*, Kahire 1987, s. 170-172; a.mlf., *Islamic Architecture in Cairo, An Introduction*, Leiden 1989, s. 94-95; Jonathan Bloom, "The Mosque of Baybars el-Bundukdâri in Cairo", *AlIsl*, XVIII (1982), s. 45 vd.

DORIS BEHRENS-ABOUSEIF

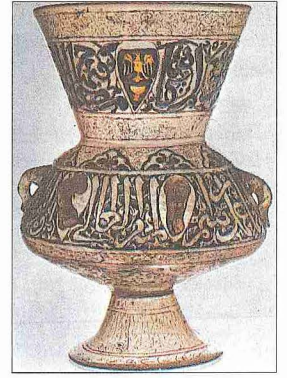
BAYBARS II

el-Melikü'l-Muzaffer
Rüküddîn Baybars el-Çâşnigîr
(ö. 709/1310)

Mısır Memlûk sultanı
(1309-1310).

Sultan Kalavun'un Çerkez asıllı memlûk'lerindendir. Kalavun'un oğlu Muhammed'in ilk saltanatı sırasında kendini gösterdi. Ketboğa'nın tahtı ele geçirmesinden sonra nüfuzunu daha da arttırdı ve Burciyye Memlûkleri'nin kuvvetli emirleri arasına girdi. Sultan Lâçin'in katlinden (1299) sonra, Mısır Memlûk tahtına ikinci defa geçirilen Muhammed tarafından *üstâdüddâr**lığa getirildi (9 Şubat 1299). Nâibüssaltana Emir Seyfeddin Sâlâr ile birlikte Sultan Muhammed'in küçük yaşta olmasından faydalanarak devlet işlerini eline geçirdi. Hatta sultan üzerinde onun en basit ihtiyaçlarına dahi müdahale edecek kadar ağır bir baskı kurdu. Birbirleriyle iş birliği halinde bulunan Sâlâr ile Baybars arasında gizli bir nüfuz mücadelesi de vardı. Ancak bu mücadele fiiliyata dökülmemiş, bunlar kendilerini zorlayan şartlar altında daima birbirlerine destek vermek mecburiyetinde kalmışlardır.

Sultan Muhammed onların baskısı karşısında 5 Nisan 1309'da saltanattan çekildiğini bildirdi. Bunun üzerine ümerâ tahtı Emir Sâlâr'a teklif ettiyse de Sâlâr, Ketboğa ve Lâçin'in âkibetine bizzat şahit olduğundan bu teklife yanaşmadı ve sultanlığa Baybars'ın daha lâıyk olduğunu söyledi. Böylece kendisi nâib-i saltanat görevinde kalırken Baybars el-Muzaffer unvanıyla sultan ilân edildi (5 Nisan 1309). Baybars'ın sultan olur olmaz halletmek zorunda kaldığı ilk mesele, büyük itibarı olan eski sultan Muhammed idi. Nitekim Suriye bölgesindeki bir kısım ümerâ onun sultanlığını kabul etmiyorlar, Muhammed'e bağlılıklarını sürdürüyorlardı. Bu sırada Kerek'e gönderilen ve başlangıçta yeni sultana bağlı kaldığını bildiren Muhammed, nihayet Suriye'deki emirlerin desteğini sağlayarak Baybars'a karşı harekete geçmek üzere hazırlıklara başladı. Baybars ise tahtı korumak için son çare olarak Mısır'daki Abbâsî halifesi el-Müstekfî-Bilâh'tan kendisine olan biatı yenilemesini istedi. Bu isteğin yerine getirilmesine rağmen ümerânın çoğu Baybars'ı terkederek Muhammed'in yanına gitti. Yalnız kalan Baybars Muhammed'in Dimaşklılar tarafından sevgiyle karşılanıp onun adına hutbe okunduğunu işitince taht-

II. Baybars devrine ait camdan yapılmış asma kandil (Victoria and Albert Museum, Londra)

tan feragat ettiğini bildirdi (17 Şubat 1310), ayrıca Muhammed'e haber göndererek ondan af diledi. Ancak bu arada hazineden büyük miktarda para alarak Kahire'den kaçtı. Fakat Gazze yakınlarında yakalandı ve üçüncü defa tahta geçen Muhammed'in huzuruna çıkarıldı; onun ağır hakaretlerine mâruz kaldıktan sonra öldürüldü (16 Nisan 1310).

Saltanatı çok kısa süren Baybars, Burciyye Memlûkleri'ne mensup ilk Çerkez sultanı kabul edilmektedir. Ayrıca onun süfîlerin etkisi altında kaldığı, onların teşvikiyle gayri müslim unsurlara karşı sert davrandığı, Mısır halkının kendisinden nefret ettiği belirtilmekte; bunun yanı sıra Kahire'nin merkezinde hankah, ribat, türbe gibi çeşitli birimleri ihtiva eden bir külliye inşa ettirip (1309), bir vakfiye düzenlettiği bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, II, 33-35, 45, 59, 80-81; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VIII, 179-181, 238-242, 260-265, 270-271; İbn İyâs, *Beda'ü't-tü'z-zühûr*, I, 151, 152; R. Irvin, *The Middle East in the Middle Ages, the Early Mamluk Sultanate 1250-1382*, Kent 1986, s. 85-86, 88, 92, 95, 98, 105, 109; Kâzım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri (1205-1517), Mısır'da Memlûk Devleti'nin Kuruluşu", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, VI, 481-489; Leonor Fernandes, "The Foundation of Baybars al-Jashankir: Its Waqf, History and Architecture", *Muqarnas*, IV, Leiden 1990, s. 21-42; R. Hartmann, "Baybars II", *IA*, II, 363; G. Wiet, "Baybars II", *EI*² (İng.), I, 1126.

KÂZIM YAŞAR KOPRMAN

BAYBARS II HANKAHI

Kahire'de
Cemâliye semtinde
II. Baybars'ın inşa ettirdiği hankah.

Baybars'ın tekke, mescid ve türbeden meydana gelen bir külliye görünümündeki hankahı, Kahire'de bu türün ayakta kalabilen en eski örneğidir. Kay-